

Zeugma'dan Bir Geç Roma Definesi

HÜSEYİN KÖKER*

Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Isparta/Türkiye
huseyinkoker@sdu.edu.tr, +90 246 211 4335

Summary: The hoard was unearthed in the sector named *Kaya Odası* located in the south of Villa Danae at Zeugma in 23.03.2009. It consist 424 bronze coins and coin fragments, which are dated 4th and 5th century A.D. The earliest identified coin in the hoard attributed to house of Constantine and the latest one attributed Leo I. The coins bear the type of monogram that is uncertain gives the possible latest date of the hoard, around AD 490. Most of the identifiable coins can be attributed to Leo I, Theodosius II and Marcianus. It might be said that great majority of the coins probably came from the eastern mints. Mints of Antioch and Carthage to be represented with 6 coins and Constantinople, Nicomedia and Rome follow them respectively.

Keywords: Zeugma, Late Roman Coins, Coin Hoards

Bu yazının konusunu oluşturan define, 23.03.2009 tarihinde Zeugma'da Danae Villası'nın güney kesiminde yer alan ve *Kaya Odası* olarak adlandırılan alanda yapılan kazılarda, 09.01.02 kontekst numaralı geç dönem duvar kalıntısı üzerinde ele geçmiştir. Günlük kazı raporlarından elde edilen bilgiler ışığında kazısı yapılan alanın Geç Antik döneme tarihlenen (MS. 5.-7. yüzyıllar) konut alanı olduğu düşünülmektedir. Mekanda ele geçen diğer arkeolojik malzemeler arasında, yine Geç Antik döneme işaret eden seramik ve cam parçaları ile demir çivi ve bronz objeler ele geçmiştir.

Aşırı korozyon ve bozulmalar nedeniyle birbirine yapışık bir halde bulunan bronz sikkelerden oluşan define, MS. 4. ve 5. yüzyıllara tarihlenen 424 adet bronz Geç Roma sikke ve sikke parçasından oluşmaktadır. Definede ele geçen sikkeler “09 02 01 16-295” ve “09 02 01 296” olmak üzere iki ayrı kazı envanter numarası ile kaydedilmişlerdir. İlk grup envanter numaralı sikkeler 280 adet sikke, ikinci grup ise 144 adet sikke parçasından oluşmaktadır ve tek bir envanter numarası ile temsil edilmektedirler. Bu ikinci grup içerisinde sadece 28 adedi tanımlanabilmiş ve ilk gruba, envanter numarasının sonuna 1'den 28'e kadar yeni numara verilerek, yani “09 02 01 296/1 ve 09 02 01 296/2...” biçiminde numaralandırılarak, dâhil edilmiştir. Böylece imparatoru, arka yüz tipi ve/veya darphanesi teşhis edilebilenler ile teşhisi yapılamayan ancak kabaca tarihi belirlenebilen sikkeler 380 rakamına ulaşmıştır. Ancak sikkelerin fiziki durumlarının da oldukça kötü olmaları nedeniyle, bunlardan yalnızca 164 adedinin teşhisi yapılabilmüş, geriye kalan 144 adet sikke ile 116 adet kırık sikke parçasının teşhis ve tanımlaması yapılamamıştır. Teşhisi yapılabilen 164 adet sikkeden ise yalnızca 18 adedinin hem imparator hem de darphanesi teşhis edilebilmiştir. Dolayısıyla, aşağıda da görüleceği gibi, teşhisi yapılabilen arka yüz tipleri referans alınarak bir katalog oluşturulmuştur. Böylece en azından, sikkelerin hangi imparatora ait oldukları teşhis edilemese bile arka yüz tipleri sayesinde bunların hangi imparatorlar ya da yıllara ait olabileceği ortaya koyulabilmiştir.

Definedeki sikkeler genel olarak 4. yüzyıl ile 5. yüzyıl sonuna tarihlenmektedir. Bunların %90'ı 5. yüzyıla tarihlenirken %10'u 4. yüzyıla tarihlenmektedir. Definedeki teşhisi yapılabilen en erken tarihli sikke Constantinus hanedanı dönemine atfedilirken, en geç tarihli olanı ise I. Leo dönemine tarihlenmektedir (457-474). Teşhisi yapılamayan kırık sikke parçalarının, anlaşıldığı kadarıyla çapları ve kalınlıkları bakımından yine aynı yüzyıllara tarihlenebileceğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte, imparatoru ve darphanesi teşhis edilemeyen sikkeler arasında, “belirsiz monogram” tipini taşıyan ve bu nedenle 402-490 gibi geniş bir tarih aralığına verilen sikkeler (5 adet) definedeki en geç tarihi vermektedir. Buna göre, definenin en erken 5. yüzyıl sonlarında gömüldüğünü söyleyebiliriz.

Zeugma kazılarında gün yüzüne çıkan bu defineyi çalışmama olanak sağlayan Zeugma Kazısı Başkanı Sayın Prof. Dr. Kutalmış Görkay'a ve Zeugma Projesi'ne teşekkürlerimi sunarım.

Teşhisi yapılabilen sikkelerin neredeyse tamamı II. Theodosius ve I. Leo dönemleri yani 402-474 yılları arasına tarihlenmektedir. Antiochia ve Kartaca ki, bunlar altışar örnek ile temsil edilmektedir, teşhisi yapılabilen sikkeler arasında en çok temsil edilen darphanelerdir. Bunları ise sırasıyla Constantinopolis, Nicomedia, Cyzicus ve Roma darphaneleri izlemektedir (Tablo 1).

Definede, 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen “çelenk içinde haç” arka yüz tipi ve I. Leo dönemine (457-474) tarihlenen “çember içinde çömelmiş aslan” veya “çelenk içinde aslan” arka yüz tipini taşıyan küçük birimli sikkeler çoğunluktadır (çelenk içinde haç 60 adet, çömelmiş aslan ve aslan 32 adet).

Definedeki sikkelerin çaplarının 13-16 mm arasında değişen ölçülere sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, sikkelerin ağırlıkları konusunda doğru bir değerlendirme yapmak bunların fiziki durumlarının kötü olması nedeniyle zordur. Ancak bunların çaplarını göz önüne aldığımızda, definenin küçük birimli sikkelerden oluştuğunu söyleyebiliriz.

Define, Roma İmparatorluğu dışındaki otoriteler tarafından bol miktarda basılmış olduğu açık olan *imparatorluk olmayan sikkeler (non-imperial coinage)* olarak adlandırılan (RIC X, 232) 6 adet sikkeyi de içerisinde bulundurması bakımından ilginçtir. Kartaca darphanesinde kısa bir süre için basılan bu sikkelerin çap ölçüleri 10-13 mm olmakla birlikte, ortalama 1.00 g olan ağırlıklarıyla çağdaş imparatorluk bronzlarından (AE4) daha hafiftirler (RIC X, 233). Definedeki örnekler baktığımızda ise bunların, bozulmalar nedeniyle olması gerekenden daha hafif, 0.22-0.76 g, oldukları görülmektedir. Ön yüzünde inci diademli imparator büstünün, arka yüzünde de farklı tiplerin yer aldığı ve *Domino Nostro*¹ olarak adlandırılan bu sikke serisinin tedavül tarihleri tartışmalıdır. Bunların birbirini takip eden seriler halinde bir ya da iki imparator tarafından basıldığı; ancak olasılıkla III. Valentinianus döneminde ve 442 yıllarında tedavüle çıktığı düşünülmektedir (RIC X, 233-234).² Definedeki örneklerin tümünün arka yüzünde çelenk içinde haç ve bunların etrafında olasılıkla DOMINO NOSTRO ya da DOMINIS NOSTRIS lejantları bulunmakla birlikte, lejant okunamamaktadır.

Zeugma definesi ile karşılaştırma yapabileceğimiz define sayısı azdır. Suriye, Hama'dan bulunan define (THOMSEN, 1986; RIC X, CXLIII), Taburabat Definesi (ARSLAN, 1987, s. 45-50; ARSLAN, 1988, s. 156-167; ARSLAN, 1991, s. 43-55; RIC X, CLX) ve Beyrut'ta (SEEGER, 1976, s. 55-60) 1970'lerde bulunan define kapsadıkları dönem bakımından birbirlerine benzerdirler. Hama definesi Constantinuslar dönemi ile I. Leo dönemleri arasını, Taburabat Definesi Constantinuslar dönemi ile Marcian dönemlerini ve Beyrut definesi de I. Constantine ile Zeno dönemlerini kapsamaktadır. Tüm bu definelerin ortak yanı ise hepsinde 5. yüzyıl sikkelerinin ağırlıklı olarak bulunmasıdır. Ancak bu definelerin hiçbirinde Zeugma definesinde temsil edilen *non-imperial coinage* örnekleri görülmemektedir.

¹ Bu serinin varyasyonları için bkz.: RIC X 233.

² Tarihlendirme için ayrıca bkz.: LRBC, 58; Carson 1990, 258.

<i>Yıl ↓ Darphane →</i>	Kartaca	Roma	Constantinopolis	Nicomedia	Antiochia	Belirsiz Darphane	=	
330-335						1	=	1
335-341						2	=	2
350-355					2	4	=	6
378-383						3	=	3
379-450						1	=	1
383-402					1	4	=	4
388-392				1			=	1
395-401						20	=	20
401-403						1	=	1
402-450						50	=	50
402-490						5	=	5
406-408						7	=	7
408-423				1			=	1
425-435		1				10	=	11
425-455	6						=	6
450-457			2			6	=	8
457-474			1		3	32	=	36
Toplam	6	1	3	2	6	146	=	164

Tablo 1. Teşhisi yapılabilen sikkelerin yıllara ve darphanelere göre dağılımı.

KATALOG³

Darphane	Arka Yüz Tipi	Adet	Referans
Constantinus Ailesi			
330-335			
?	GLORIA EXERCITVS (LRBC I Tip 2 - 2 standard)	1	
335-341			
?	GLORIA EXERCITVS (LRBC I Tip 3 - 1 standard)	2	
II. Constantius			
350-355			
ANA	FELTEMP REPARATIO (LRBC II Tip 4)	1	RIC VIII, 524 no. 155; LRBC II, 2634
ANTA	FELTEMP REPARATIO (LRBC II Tip 4)	1*	RIC -; LRBC-
?	FELTEMP REPARATIO	4	
I. Theodosius (379-395)			
388-392			
SMNA	SALVSREI-PVBLICAE Christogram	1*	RIC IX, 262 no. 45(b); LRBC II, 2569
Arcadius ? (383-408)			
383			
[AN]IT ?	VOT/V çekek içinde	1	<i>Cf.</i> RIC IX, 289 no. 55; LRBC II, 2736.
Arcadius, Honorius ya da II. Theodosius ?			
401-403			
?	CONCORDIA AVGG	1	<i>Cf.</i> RIC X, 248 no. 85-100
406-408			
?	GLORIA ROMANORVM (LRBC II Tip 21)	5	<i>Cf.</i> RIC X, 251 no. 142-3; LRBC II, 2214-5.
II. Theodosius (408-450)			
406-8			
?	GLORIA ROMANORVM (LRBC II Tip 21)	2	<i>Cf.</i> RIC X, 251 no. 144; LRBC II, 2216.
408-423			
[SM]NT	GLORIA ROMANORVM (LRBC II Tip 22)	1	<i>Cf.</i> RIC X, 271 no. 402; LRBC II, 2455.
425-435			
?	Çelenk içinde haç	10	
Theodosius I / Theodosius II?			
?	Bozuk	1	
Valentinian III (425-455)			
425-c. 435			
Roma	SALVS REIPVBLICAE (LRBC II Tip 5)	1	<i>Cf.</i> RIC X, 376 no. 2110-2117; LRBC II, no. 844, 846, 848, 854, 857, 861.
Marcianus (450-457)			
CON	Çelenk içinde monogram (LRBC II Mon. 1)	2*	<i>Cf.</i> RIC X, 282 no. 541; LRBC

³ Katalogda * işareti ile belirtilen sikkeler levhalarda gösterilmiştir.

?	Monogram.	6	II, 2247.
I. Leo (457-474)			
CON	Çömelmiş aslan sl., baş s.; çember içinde.	1*	RIC X, 293 no. 673; LRBC II, 2260.
ANT[.]	Çömelmiş aslan sl., baş s.; çember içinde.	1	RIC X, 293 no. 679; LRBC II, 2813.
ANTA	Çömelmiş aslan sl., baş s.; çember içinde.	1	
ANT	Çember içinde monogram.	1	<i>Cf.</i> RIC X, 294 no. 691.
Belirsiz Darphane			
?	Çelenk içinde aslan sl., baş s.	28*	
?	Çelenk içinde monogram.	3*	RIC X, 294 no. 692.
?	İmp. ve esir. Lejant yok.	1	RIC X, 295 no. 712.
Belirsiz İmparator ve Darphane			
378-383			
?	Çelenk içinde VOT/XX/MVLT/XXX	3	
383-402			
?	SALVS REIPUBLICAE (LRBC II Tip 2)	4	
395-401			
SMKE ?	VIRTVS EXERCITI (LRBC II Tip 2)	1	
?	VIRTVS EXERCITI (LRBC II Tip 2)	1	
?	GLORIA ROMANORVM (LRBC II Tip 8)	3	
?	GLORIA ROMANORVM (LRBC II Tip 18)	1	
?	Ayakta figür.	14	
402-450			
?	Çelenk içinde haç.	50	
402-490			
?	Belirsiz monogram.	5	
İmparatorluk olmayan Afrika Sikkeleri (Non-Imperial African Coinage)			
III. Valentinianus (425-255)			
Kartaca	Lejant okunaksız; çelenk içinde haç.	6*	<i>Cf.</i> RIC X, 469 no. 3807.
Tanımlanamayan		144	
Kırık		116	
Toplam		424	

Kaynakça

- ARSLAN, M. (1987). Taburabat definesi Arcadius devri sikkeleri, Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yıllığı, 1986, 45-50.
- ARSLAN, M. (1989). Taburabat definesi Roma devri sikkeleri, Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yıllığı, 1988, 156-167. (İngilizce özet)
- ARSLAN, M. (1999). The Taburabat Hoard, C. S. Lightfoot (Ed.), Recent Turkish Coin Hoards and Numismatic Studies içinde (s. 43-55), Oxford.
- CARSON, R. A. G. (1990). Coins of the Roman Empire, London&New York.
- CARSON, R. A. G., HILL P. V., KENT, J. P. C. (1989). Late Roman Bronze Coinage (LRBC II), London.
- KENT, J. P. C. (1981). The Roman Imperial Coinage VIII. The Family of Constantine I. A. D. 337-364 (RIC VIII), London.
- PEARCE, J. W. E. (1951). The Roman Imperial Coinage IX. Valentinian I – Theodosius I, (RIC IX), London.
- KENT, J. P. C. (1994). The Roman Imperial Coinage X. The Divided Empire and the Fall of the Western Parts AD. 394-491 (RIC X), London.
- SEEGER, A. (1976). A Hoard of Late Roman Bronze Coins, Coin Hoards, 2, 55-60.
- THOMSEN, R. (1986). The Greco-Romen Coins. A. P. Christensen, R. Thomsen, G. Ploug (Ed.), Hama: fougles et recherches 1931-1938 III. 3: The Greco-Roman objects of clay, the coins and the necropolis içinde (s. 59-69), Copenhagen.

Levhalar

II. Constantius

09.02.01.00.169

I. Theodosius

09.02.01.00.044

Marcianus

09.02.01.00.063

Leo

09.02.01.00.173

Leo

09.02.01.00.022

Leo

09.02.01.00.088

Non-Imperial

09.02.01.00.079

Non-Imperial

09.02.01.00.163